

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XII

BELGRADE 1981

<http://www.balkaninstitut.com>

НЕКОЛИКО САВРЕМЕНИХ РУМУНСКИХ ИСТОРИОГРАФА О ИСТОРИЈИ XX ВЕКА

Као и ранијих година, и у току последње две године румунски историчари објавили су неколико посебних публикација у којима су покушали да ближе осветле неке догађаје и личности које су живеле и радиле у нашем столећу. Потребно је нагласити и то да је у овом периоду објављено и више историјских дела у којима се разматрају друштвени односи на територији Румуније од најранијих дана до данас.

Осврнућемо се на неколико најважнијих дела румунске историографије. Она несумњиво заслужују пуну пажњу наших прегалаца са области историјских и сродних дисциплина.

Академија за друштвено политичке науке СР Румуније и Историјски институт „Nicolae Iorga” издали су монографију Elize Samrus под насловом *Din politica externă a României 1913—1947* (Из спољне политике Румуније).

Циљ ове књиге и поред скромног наслова јесте да се позабави спољном политиком Румуније у првој половини нашег века. Реч је како видимо о крупним догађајима који су као кулминацијом обележени са два светска рата. Оба су, поред осталог, утицала и на промену румунских државних граница, као и на унутрашње друштвено уређење, које је са полуфеудалног прерасло у социјалистичко. Позната је чињеница да је румунска дипломатија настојала да избегне ратове али и да оствари своје националне тежње. Ова књига бави се тим проблемима. Догађаји о којима се говори подељени су у три дела.

Први део (стр. 11—243) посвећен је догађајима од 1912. до 1923. године. Аутор приказује политику коју је Румунија водила између великих сила — с једне стране Централних сила а, с друге стране, сила Антанте. Иако је најпре припадала првом блоку, Румунија је под притиском сила Антанте, као и услед сплета међународних догађаја, пришла Антанти и ушла у први светски рат, који је по њу био катастрофалан и завршио се закључивањем сепаратног мира са Централним силама, да би, после кратког времена, поново ушла у рат против Централних сила. Као што је познато, завршетком рата Румунија је проширила територију, како на истоку тако на југу и западу. Овај део аутор

завршава разматрањем мировних уговора који су санкционисали такво стање.

У другом делу књиге (стр. 235—375) говори се о политичким уговорима које је Румунија закључила у периоду између два светска рата. Да би очувала своју увећану територију, нема сумње да је било најзначајније оснивање Мале антанте, које је представљало чувара постојећег стања на Балкану и у једном делу централне Европе. За Румунију су такође били значајни уговори са Пољском, Француском и Италијом, као и уговори који су произишли из Пакта Друштва народа, као и Балкански споразум.

Трећи део (стр. 377—600) пружа широку слику румунске политике која је у току само неколико година довела до промене државних граница уз огромне људске и материјалне жртве, било с једне било с друге стране.

Посебну пажњу у овом делу књиге аутор посвећује распарчавању земље, као и поновном припајању северне Трансилваније земљи матици.

Овај део аутор закључује Париским мировним уговором 1946—1947, којим је потврђено право Румуније на помену отргнуту територију уочи другог светског рата.

У закључку можемо рећи да је др Eliza Samrus, историчар чији су досадашњи многобројни радови познати и у Румунији и у иностранству, и овом приликом показала тананост у навођењу појединих података и необичан смисао за синтезу. Као и у ранијим радовима, Eliza Samrus се руководила поставкама дијалектичког материјализма. Ово дело саздано је на богатој литератури и архивској грађи. Ако је литература наведена само у фусотима, тај недостатак умногоме надокнађује Индекс имена и догађаја (стр. 605—627), који омогућава лакше служење књигом. С обзиром на то да ће ова књига послужити и историчарима других европских народа у првој половини нашег столећа, чија се судбина помиње у овој књизи, аутор је нашао за сходно да текст пропрати резимеом на енглеском језику (стр. 629—631).

У издању Editura politică из Букурешта објављена је монографија Iona Grecescu под насловом *Nicolae Titulescu* (Букурешт 1980).

У овој књизи разматра се један вид активности Николаја Титулескуа, личности без чијег се имена не може пратити дипломатска историја Европе између два светска рата. Аутор се ограничио искључиво на делатност Титулескуа као правника, пратећи његову правну мисао и њен практични одраз на међународном плану. Књига се састоји од четири поглавља.

У првом поглављу (стр. 17—39) аутор се задржава на историјским условима у којима се формирала правно-политичка и филозофска мисао овог румунског државника, као и на основним цртама његове личности. Аутор, без сумње, наглашава и објективне услове у којима је настала Титулескова мисао посебно ако се има у виду да се он родио 1882. године у Крајови и да је имао пред очима политичку борбу каква је вођена између велепоседника и буржоазије.

У другом поглављу (стр. 40—64) разматра гледиште овог дипломате о улози и циљу међународног права, у коме је видео израз слободног споразумевања између суверених држава. Демаскирајући став Немачке у вези са једностраним отказивањем међународних уговора, Титулеску је указао на чињеницу да ни једна страна нема субјективно право да сама себи додељује правду. „Ако би једнострано отказивање уговора — наставља он — могло да се прихвати без последица, то би означавало крај колективне безбедности, као и крај Друштва народа; у том случају ушли бисмо у свет из ког смо веровали да смо изашли заувек, тј. у свет којим би се владало не силом закона, већ законом силе”.

У трећем поглављу (стр. 65—130) говори се о доприносу овог политичара афирмацији и заснивању општих принципа међународног права. Ту је реч о његовом односу према националној независности, према начелу територијалног интегритета држава, затим о равноправности међу државама, немешању у унутрашње послове других земаља, о поштовању међународних уговора, о међународној сарадњи, решавању међународних проблема мирним путем, као и о мирољубивој коезистенцији.

У четвртном поглављу (стр. 131—230) аутор се бави дипломатском мишљу овог политичара, без чијег имена је немогуће сагледати дипломатску исто-

рију великих европских држава тридесетих година овога столећа. Титулеску је у дипломатији видео средство за одбрану националних интереса једне државе, инструмент за јачање добросуседских односа и међународне сарадње, што укључује и решавање крупних међународних проблема, тј. разоружање и европску безбедност.

Књига се завршава индексом имена (стр. 233—255), као и садржајем на неколико страних језика који страном читаоцу могу да укажу на проблематику којом се бави ова монографија.

Институт за историјске и друштвено политичке студије поред ЦК КПР издао је монографију Iona Calafeteanu под насловом *Diplomaria Românească în sud-estul Europei 1938—1940 (Румунска дипломатија на југоисточку Европе 1938—1940)*, Букурешт 1980, 295. стр.

Међу монографијама које су се последњих година појавиле у Румунији ради марксистичког сагледавања румунске спољне политике између два светска рата, значајно место заузима и књига Јона Калафетеануа коју приказујемо. На овим страницама исцрпно је дата историја дипломатских односа Румуније са земљама југоистичне Европе. Књига је писана на основу великог броја објављених радова из ове области, као и на основу богате архивске грађе.

Наслов књиге унеколико је објашњен у *Предговору* (стр. 7—14), у коме се говори о традиционалној усмерености Румуније ка југоисточној Европи и Балкану. И у предговору и у интегралном излагању аутор се непрестано позива на Малу антанту и Балкански споразум — два савеза чији је Румунија била члан.

Књига је подељена на шест поглавља. Прво поглавље (стр. 15—57) пружа широку слику преокрета који је настао у спољној политици Румуније после аншлуса, што је означавало и промену политичких снага у овом делу Европе. Прилазећи оцени тих догађаја са становишта КП Румуније, аутор истиче потребу јединства свих балканских народа. У оквиру таквих тврђења он цитира и оновремена излагања илегалне румунске радничке штампе.

У другом поглављу (стр. 58—123) разматрају се међународни односи какви су настали у југоисточној Европи после потписивања Минхенског споразума. Тај акт великих сила угрозио је

међународни положај Румуније, док је нестанак савеза Мале антанте не само ослабио међународни положај Румуније већ и њену одбрамбену способност пред мађарским ревизионистичким и реваншистичким претензијама. Реч је потом о читавој дипломатској игри која је произишла из једног међународног споразума великих сила.

У трећем поглављу (стр. 124—162) обрађује настојања румунске дипломатије да очува неутралност земље како у предратном периоду тако и у првој години рата. Многи нови документи, меморијална грађа и радови пружају нове податке о овом периоду.

У четвртном поглављу (стр. 163—190) говори се о могућности стварања једног новог балканског пакта у који би ушла и Бугарска. Међутим, као што је познато, оваква настојања нису уродила плодом.

У петом поглављу (стр. 191—239) излаже румунску иницијативу чији је циљ образовање блока неутралних земаља. Реч је, у сваком случају, о покушају који је тумачен и другачије. Неки су у оваквом савезу видели блок чији је циљ био заштита енглеских интереса у овом делу Европе.

У шестом поглављу (стр. 240—264) говори о последњим покушајима да се преоријентише спољна политика држава југоисточне Европе уочи избијања другог светског рата. Као што је познато, јесен 1940. године била је обележена диктатуром генерала Јона Антонескуа и сврставањем Румуније уз осовину Рим—Берлин, што је већ следеће, 1941. године, довело Румунију да уђе у рат на страни фашистичких сила против СССР-а.

Књига је пропраћена многим фуснотама, у којима је дата најзначајнија литература и архивска грађа, док индекс имена (стр. 265—291) омогућава лакше слеђење књигом.

У издању *Editura politică* из Букурешта недавно је објављена монографија *Mihaela Fătua и Iona Spălăteuа* под насловом *Grada de rier organizatie de tip fascist (Гвоздена Гарда — организација фашистичког типа)*, Букурешт 1980, 305 стр.

У овој књизи разматра се проблем једне од фашистичких организација које су се јављале, са променљивом срећом, у многим европским државама после првог светског рата. Несумњиво да су сва покрети ове врсте имали

нешто заједничко: заснивали су се на тероризму, док су у редовима народних маса имали мало присталица. Потребно је, међутим, нагласити да је њихова малобројност умногоме надокнађивана борбеношћу.

Иако аутори ове монографије не наглашавају, бар у почетку повезаност румунског фашистичког покрета са иностранством, чињеница је да је он произишао из исте или сличне друштвене климе која је условила и рађање фашистичких покрета у другим земљама. Аутори прате развој Гвоздене гарде од њеног настанка до неславног завршетка, истичући у наслову да је реч о „терористичкој организацији фашистичког типа“. Стиче се утисак да је овај епитет сувишан, с обзиром на то да су се све изразито десничарске струје између два светска рата ослањале на терор. Румунски фашистички покрет настао најпре као легија „Арханђел Михаило“, која је касније променила име у „Гвоздена гарда“ и прерасла у политичку партију „Све за државу“, дошао је као потреба једног времена у коме су се буржоаске партије нашле на беспутју, док је румунски раднички покрет био недовољно организован, поготово што се Комунистичка партија Румуније налазила у илегалности. Додајмо овоме и чињеницу да је Румунији — по мишљењу неких кругова — угрожавао њен сусед — Совјетски Савез. Међутим, прозападно оријентисани румунски политички кругови, заједно са двором, нису се слагали са фашистичким покретима у Европи, па ни са Гвозденим гардом, мада румунски суверен Карол II није могао да заборави да га је она прва признала приликом његовог повратка на престо 1931. године. За разлику од буржоаских партија и двора, који су често били спремни на компромисе с Гвозденим гардом, широкe народне масе румунског друштва, окупљене у Народном фронту, чврсто су се супротстављале политици сила коју је наметнула Гвоздена гарда. Све већим јачањем фашистичких сила у Европи румунске буржоаске политичке партије и двор све ближе су сарађивали са Гвозденим гардом. Стога није ни чудо што је вођа Гвоздене гарде Корнелиу Зелча Кодреану једно време имао у Парламенту 66 посланика. Однос између буржоаских партија и двора, с једне стране, и легионара, с друге стране, биће јасан ако се има на уму да

је Карол II, после увођења диктатуре, похасио вође Гвоздене гарде да би их касније незаконито ликвидирао. Таква ликвидација била је одмазда за терор који су припадници Гвоздене гарде вршили да би приграбили власт, ликвидирајући најугледније личности румунског политичког, културног и јавног живота, политички демократски оријентисане.

Све јачи утицај десничарских снага у Европи уочи другог светског рата, омогућио је нову појаву Гвоздене гарде у Румунији, самим тим што је у Румунији постојала јака немачка национална мањина и што је Хитлер свим силама помагао Гвоздену гарду, сада са Хоријом Симом на челу.

Међународна ситуација у свету у јуну 1940, после пада Француске, била је веома тешка. Фашистичке силе, биле су на врхунцу славе. У Румунији је било веома тешко стање. Карол II, плашећи се нацистичког напада на Румунију, позвао је у владу Хорију Симу и још неколико легионара. Међутим, после кратког времена, они се нису тиме задовољили већ су тражили више. После абдицирања Карола II, 6. септембра 1940. године у новој војној влади новог шефа државе генерала Јона Антонескуа, Гвоздена гарда је добила скоро половину најважнијих министарстава. Сада су легионари спровели свој први терор над свим грађанима у земљи. Сада су захтевали легионарску владу, јер нису више хтели коалициону владу. Битка се водила између Хорија Симе и шефа војнофашистичке диктатуре генерала Јона Антонескуа. Легионари су дигли устанак крајем јануара 1941. године. Антонеску је успео да их потпуно елиминисае јер је војска била на његовој страни, а легионари су у њој имали веома мало присталица, а у широким народним масама уопште нису имали подршке. Своју кратку власт легионари су обележили прним страницама у историји Румуније. Избегли легионари су нашли уточиште најпре у редовима немачке националне мањине у Румунији, или су их прихватиле немачке трупе које су биле стациониране на територији Румуније, да би се на крају обрели у Немачкој.

То би био стварни крај ове фашистичке организације која је за собом оставила много жртава и попут сличних организација исписала мрачне странице румунске историје.

Нема сумње да су аутори успели да следе развој ове фашистичке организације од постанка до краха. Међутим, поставља се питање да ли се и колико се историја ове организације може правилно сагледати без дубљег улажења у економске односе и у читаву политичку историју Европе између два светска рата.

Академија за друштвено-политичке науке Социјалистичке Републике Румуније издала је први том монографије под насловом *Istoria dreptului Românesc*, vol. I, (*Историја румунског права*) групе аутора, Букурешт 1980, 664 стр..

Реч је о замашном подухвату на изради историје румунског права у три тома. Први том обухвата више од 600 страница а састоји се из два дела

У првом делу (стр. 31—124) говори се о пореклу говора, као и о праву у робовласничком друштву. Разуме се да су аутори имали на уму услове територије данашње Румуније пре римских освајања. Том периоду, односно примитивном друштву, затим матријархату и првобитној заједници, посвећен је један број страница. Аутори се задржавају и на правним институцијама Гето-Дачана, као и на њиховој политичкој и државној организацији. Најмање пажње у овом делу посвећено је државној организацији после римских освајања Дакције, са посебним освртом на финансијску, војну и управну организацију. Прилично опширно разматра се грађанско и кривично право. Овај део завршава се описом друштвено-политичких и судских организација које су постојале у црноморским градовима у време римских освајања, као и описом византијских феудалних институција које су касније повikle на доњем Дунаву.

Много је опширнији други део (стр. 127—601), који се задржава, у више поглавља, на животу феудалних румунских држава. С једне стране, реч је о појави феудалних правних норми и њиховом поступном афирмисању у румунским државама. С друге стране, приказано је више правних институција политичког, друштвеног и економског карактера, које су постојале у румунским феудалним државама. Поред основних феудалних карактеристика земљишног поседа, много места посвећено је организацији феудалне државе, с прерогативима владара и његових достојанственика. Аутори се не задржавају

само на Влашкој и Молдавији већ и на Трансилванији, посебно на крајовској бановини. Није заборављен ни финансијски систем ни војна организација, као и црквена и судска организација.

Аутори су настојали да на крају овог тома изложе и развој судско-политичких идеја којима се кретао румунски феудализам. Књига се завршава селективном библиографијом (стр. 603—642), као и предметним индексом (стр. 643—657).

Несумњиво да је овде реч о феудалним институцијама румунског друштва у њиховој позној форми, које се умногоме разликује од институција које су имале балканске државе уочи пада под турску власт. Другим речима, овај том представља и историју феудалног права у најширем смислу.

У издању *Editura politică* из Букурешта објављена је монографија *Mihaila Rusenescu — Iona Saizua* под насловом *Viața politică în România 1922—1928 (Политички живот у Румунији 1922—1928)*, Букурешт 1979, 263 стр.

Као што се може видети из Увода (стр. 5—7), аутори су настојали, водећи рачуна о условима тога времена и посматрајући кроз призму дијалектичког материјализма, да дају слику унутрашњег политичког живота Румуније у периоду 1922—1928. године, односно пре почетка велике економске кризе, која је захватила читав свет. Свој рад аутори су поделили на четири поглавља, од којих свако садржи и поднаслове.

У првом поглављу (стр. 9—26), под насловом економски развој Румуније у поменутом периоду, говори се о променама које је претрпела привреда услед крупних друштвених промена какве су настале у послератном периоду. Проширење граница, односно припајање нових територија земљи, проузроковало је и нове проблеме. Један од тих проблема била је и аграрна реформа која је, бар у почетку, довела до опадања производње. Све више се постав-

љало питање да ли Румунија треба да остане пољопривредна земља или да инсистира на јачању индустријско-финансијске буржоазије. У сваком случају, она се определила за реакционарни систем буржоаско-велепоседничке државе.

У другом поглављу (стр. 27—115) указује се најпре на политичку структуру земље и на промене које су после рата настале на овом плану. Тежиште овог поглавља, међутим, пренето је на политичке партије које су деловале у том периоду. Њих није било мало. Свака од њих приказана је својим посебним карактеристикама, укључујући крајњу десницу, као и партије верумунске националности.

У трећем поглављу (стр. 116—137) изложена је историја Комунистичке партије Румуније као и других радничких партија и политичких организација. Неупуштајући се у појединости, нагласићемо само да су комунисти и припадници напредних прогресивних странака настојали, у свима приликама, да разоткрију антирадикалну и антиселјачку политику владајуће буржоазије.

Четврто поглавље (стр. 138—242) задржава се на историјату четири владе које су се смењивале у овом периоду, уз економску и политичку карактеристику рада сваке од њих.

Књига се завршава закључком (стр. 243—246). Аутори истичу карактеристику овог периода, указујући на економски прогрес који је у овом периоду обавила Румунија на економском плану, а да при том ипак није могла да изађе из положаја слабо развијене земље. Чињеница је, међутим, да је поседнички слој постепено замењиван буржоаским, који је као крупна буржоазија, био опредељен за либерални западњачки систем.

Аутори су навели (стр. 247—251) састав свих влада из тог периода. Служење књигом олакшава индекс имена и места (стр. 252—263).

Милан Ванку

ОСНОВНЕ ПРОБЛЕМЕ БАЛКАНИСТИКИ В СССР, Балканские исследования, вып. 5. Институт славяноведения и балканистики, Академия наук СССР Москва 1979, 207 стр.

У издању Института славистике и балканистике Академије наука СССР штампана је пета свеска Зборника радова *Основные проблемы балканистики в*

СССР. Зборник садржи већи број историографских радова, у којима се разматрају основни проблеми балканистике (историја, књижевност, лингви-